

1.01
Prejeto 14. 11. 2009

UDK 344.32:343.25(497.4)"1941/1945"

Tadeja Tominšek Čehulić*

Partizansko sodstvo v Sloveniji med drugo svetovno vojno: kaznovalna politika in vprašanje smrtnih kazni**

IZVLEČEK

Avtorica v razpravi na podlagi arhivskih virov in podatkovne zbirke Inštituta za novejšo zgodovino v Ljubljani Smrtne žrtve med prebivalstvom na območju Republike Slovenije med drugo svetovno vojno in neposredno po njej osvetljuje vprašanje organizacije in načina delovanja partizanskega sodstva med drugo svetovno vojno. V ospredju je vprašanje kaznovalne politike in njenih posledic zlasti za civilno prebivalstvo, a tudi za partizanske borce. Pred avgustom 1943 je bilo v Sloveniji partizansko (vojaško) sodstvo sicer omejeno le na posamezna območja in je izvajalo zelo poenostavljene ter nagle sodne postopke, pa še te le občasno, zato se bo raziskava omejila na obdobje po kapitulaciji Italije jeseni leta 1943.

Ključne besede: druga svetovna vojna, partizansko sodstvo, kaznovalna politika, smrtne kazni

ABSTRACT

JUDICIARY OF THE PARTISAN MOVEMENT IN SLOVENIA DURING WORLD WAR II: PUNISHMENT POLICY AND THE QUESTION OF DEATH SENTENCE

In the following discussion, on the basis of archive sources and the database of the Institute of Contemporary History in Ljubljana entitled Death toll in the population on the territory of the Republic of Slovenia during WWII and immediately afterwards, the author sheds light on the issue of the organisation and activities of the partisan movement judiciary during World War II. The discussion focuses on the question of the punishment policy and its consequences, especially for the civilian population but also for the partisans. Before August 1943, in Slovenia the partisan movement (military) judiciary was only limited to certain regions, carrying out very simplified and swift judicial proceedings, and even these only

* Mag., asistentka z magisterijem, Inštitut za novejšo zgodovino, Kongresni trg 1, SI-1000 Ljubljana; e-naslov: tadeja.tominsek-cehulic@inz.si

** Prispavek je nastal v okviru CRP Slovenska sodišča 1944-1946 in kršenje človekovih pravic (V 5-0260), ki ga je izvedla raziskovalna skupina INZ v Ljubljani in ga je poleg ARRS financiralo Ministrstvo za pravosodje RS. Med drugim temelji na gradivu Smrtne žrtve med prebivalstvom na območju Republike Slovenije med drugo svetovno vojno in neposredno po njej (1941-1946), ki ga sestavljajo na INZ; podatke o izvršenih smrtnih kaznih po obsodbi pred vojaškimi in drugimi sodišči v Sloveniji sta zbrali Dunja Dobaja in mag. Tadeja Tominšek Čehulić.

periodically. Therefore the research will be limited to the period after the Italian capitulation in the autumn of 1943.

Key words: Slovenia, World War II, liberation movement, judiciary, punishment policy, death sentence

Druga svetovna vojna je imela s svojo vseobsežnostjo tudi za Slovenijo težke posledice. Dolgoletna raziskava strukture in števila smrtnih žrtev druge svetovne vojne je pokazala, da je med vojno približno 80.000 oseb umrlo nasilne smrti. Torej je življenje zaradi vojnega nasilja tedaj zgubila vsaka 18 oseba, živeča na današnjem območju Slovenije v času, ko so sosednje države, članice sil osi, okupirale tedanjo Slovenijo, ki je bila okviru Kraljevine Jugoslavije. Slednje so njeno ozemlje razkosale in (prej ali slej) začele izvajati nasilne ukrepe proti prebivalstvu. Naj na tem mestu strnjeno povzamemo zgodovinske procese, ki so temu sledili in se najbolj intenzivno odvijali v Ljubljanski pokrajini. Sledil je odpor dela prebivalstva okupatorjem, v katerem so komunisti prevzeli vodstvo, kmalu je ponekod prišlo do revolucionarnega terorja, nato (oborožene) kolaboracije, zatem pa se je v času zaostrenih vojnih razmer razvila še državljanska vojna.¹ Okupatorsko nasilje je med vojno zahtevalo več deset tisoč življenj, medtem ko je med slovenski konflikt še približno 12.700.² Pričujoča razprava bo tokrat poskušala osvetliti vprašanje organizacije in načina delovanja partizanskega sodstva med drugo svetovno vojno, njegovo kaznovalno politiko in njene posledice.

Partizansko gibanje je namreč med vojno v Sloveniji začelo razvijati lastno vojaško sodstvo, ki pa je bilo pristojno tudi za civilne osebe. Poznalo je smrtno kazen, ki tedaj sicer ni bila izjema, saj se je začela v kazenske zakonike vračati že po prvi svetovni vojni in jo je poznala tudi Kraljevina Jugoslavija. Slednja jo je med drugim predvidevala za veleizdajo in vojno izdajstvo z vojaško službo ter za ščunvanje proti državni oblasti.³

Pred avgustom 1943 je bilo v Sloveniji partizansko (vojaško) sodstvo omejeno le na posamezna območja, izvajalo je zelo poenostavljene in nagle postopke, pa še te le občasno.⁴ S pravnega stališča je šlo, vsaj kar se kaznovalne politike tiče, pri Odloku SNOO o zaščiti slovenskega naroda iz jeseni 1941 za ustanovitev naglih sodišč proti vsem osebam, ki so se organizirale zunaj Osvobodilne fronte (OF), kar

¹ Boris Mlakar: Krogi nasilja med Slovenci v vojnih letih od 1941 do 1945. V: Žrtve vojne in revolucije : strokovni posvet : Ljubljana, dne 11. in 12. novembra 2004. Ljubljana 2004 (dalje Žrtve vojne in revolucije), str. 22-28.

² Smrtne žrtve med prebivalstvom na območju Republike Slovenije med drugo svetovno vojno in neposredno po njej. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino [1997 - 30. 9. 2008]. Podatkovna zbirka (dalje Smrtne žrtve med prebivalstvom na območju Republike Slovenije med drugo svetovno vojno in neposredno po njej).

³ Jelka Melik: V imenu Njegovega veličanstva Kralja! : kazensko sodstvo v jugoslovanski Sloveniji v letih 1930-1941. Ljubljana 2000, str. 116.

⁴ Lovro Šturm: Pravo in nepravo po letu 1941. V: Žrtve vojne in revolucije (dalje Šturm, Pravo in nepravo), str. 101; Damijan Guštin: Razvoj vojaškega sodstva slovenskega odporniškega gibanja 1941-1945. V: Prispevki za novejšo zgodovino, 2004, št. 1 (dalje Guštin, Razvoj vojaškega sodstva), str. 52; Tone Ferenc: Dies irae: četniki, vaški stražarji in njihova usoda jeseni 1943. Ljubljana 2002 (dalje Ferenc, Dies irae), str. 405.

je kazalo tudi na namen vodstva partizanskega gibanja po monopoliziranju odpora.⁵ Vendarle so ti odloki očitno prehiteli dejansko moč partizanskega gibanja,⁶ a tudi organiziranje bolj ali manj rednih vojaških sodišč se je začelo odvijati šele poleti 1943. Po naših podatkih je resda prišlo avgusta 1942 do prvih izvršenih smrtnih kazni po obsodbi pred partizanskim sodiščem nad dvema civilistoma, medtem ko pri vseh drugih civilnih žrtvah partizanskega nasilja sodni postopek ni bil uveden oziroma o tem dokumenti ne pričajo.⁷ Statistična analiza seznama žrtev druge svetovne vojne kaže, med drugim tudi zaradi pomanjkanja dokumentov za prvi dve leti vojne, da tedaj kljub normativom ne gre toliko za kakršne koli sodne postopke, temveč zvečine za obračune brez uvedbe sodnega postopka.⁸ Govorimo namreč o obdobju, za katerega ni značilna samo neorganiziranost vojaškega sodstva, temveč je na ostrino obračunavanja z (dejanskimi in domnevnimi) nasprotniki partizanskega gibanja zagotovo vplival tudi razvoj dogodkov v Srbiji konec leta 1941, ko je prišlo do spopada med Mihajlovičevimi četniki in partizani, kakor tudi Kardeljeva stališča, da je treba ostreje nastopiti proti nasprotnikom partizanskega gibanja in se začeti pripravljati na socialno revolucijo, nato pa je konec januarja 1942 slovensko vodstvo partizanskega gibanja zagrozilo s smrtno kaznijo vsakomur, ki se vojaško organizira zunaj OF.⁹

V Sloveniji (Jugoslaviji) so vojaško sodstvo razvijali med drugim tudi po sovjetskem vzoru,¹⁰ na kar lahko sklepamo, če primerjamo Zakon o sodni ureditvi SSSR¹¹ in pravne študije slovenskih pravnikov, ki so sodelovali v partizanskem gibanju.¹² Tam najdemo stičišča zlasti pri vlogi sodstva, a tudi v organizacijski sestavi (vojaških in ljudskih) sodišč. Slovensko vojaško sodstvo naj bi, denimo, po mnenju Božidarja Kobeta med vojno izvrševalo "sodno kazensko oblast v imenu slovenske narodne oblasti za vsa kazniva dejanja vojaškega in nevojaškega značaja, ki jih izvrše pripadniki NOV in POS ali civilne osebe. Ustroj sodišč je demokratičen v pravem pomenu besede. V sestavu sodišč (trije člani pri rednih sodiščih) niso samo funkcionarji ali celo samo poklicni pravniki, nego tudi zastopniki iz vrst partizanov."¹³ Medtem ko naj bi bila vloga poklicnega pravnika v tem, da nadzoruje izvajanje osnovnih pravnih načel¹⁴ - in tak pristop je res zaslediti v proceduralni praksi vojaških sodišč.¹⁵ Kazenski zakonik Kraljevine Jugoslavije pa naj

⁵ Šturm, *Pravo in nepravo*, str. 101.

⁶ Bojan Godeša: *Ustanovitev Slovenskega narodnoosvobodilnega odbora in pomen njegovih odlokov za nadaljnji razvoj v Sloveniji*. V: *Žrtve vojne in revolucije* (dalje Godeša, *Ustanovitev SNOO*), str. 29-30.

⁷ Smrtne žrtve med prebivalstvom na območju Republike Slovenije med drugo svetovno vojno in neposredno po njej.

⁸ Prav tam; Guštin, *Razvoj vojaškega sodstva*, str. 53.

⁹ Godeša, *Ustanovitev SNOO*, str. 33-34.

¹⁰ Jera Vodušek Starič: *Prevzem oblasti 1944-1946*. Ljubljana 1992 (dalje Vodušek Starič, *Prevzem oblasti*), str. 18.

¹¹ Arhiv Republike Slovenije (ARS), fond Glavni štab narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Slovenije (AS 1851), t.e. 156, a.e. 2621, Zakon o sudskom uredjenju u SSSR, saveznim in autonomnim republikama primljen od Vrhovnog Sovjeta SSSR 16. 8. 1938 godine.

¹² Podrobneje v: ARS, AS 1851, t.e. 156, a.e. 2621, *Pravne študije*.

¹³ ARS, AS 1851, t.e. 156, a.e. 2621, *Pravne študije*, Kobe Božidar, *Vojaško sodstvo Narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Slovenije*, str. 2.

¹⁴ Prav tam.

¹⁵ ARS, AS 1851, fasc. 157, mapa 2, *Področno vojaško sodišče za Belo krajino*, PVS 33/44, 17. 3. 1944, Na položaju.

bi uporabljali, kot je zapisal Zoran Polič, "le pogojno in predvsem kot tehnične pripomočke ...".¹⁶

Sodstvo naj bi kot konstitutivni del oblasti v prvi vrsti kaznovalo, a odigralo tudi vzgojno-politično vlogo.¹⁷ Kot lahko beremo, "bodo morala vojaška sodišča paziti na politično linijo v bližnji bodočnosti, ko bodo postavljena pred nove, morda najtežje naloge, odkar obstojajo". In dalje, "da se bomo morali boriti zoper reakcionarne sile ne samo na političnem, temveč tudi na gospodarskem polju. Vojaška sodišča bodo morala v tej borbi doprinesiti svoj delež s pravičnim, vendar strogim in po potrebi tudi brezobzirnim kaznovanjem krivcev. Več kot verjetno je, da bodo za sojenje takih zločincev še precej časa po osvoboditvi pristojna vojaška sodišča."¹⁸ Zoran Polič, ki mu je Kardelj avgusta 1943 zaupal organizacijo vojaškega sodstva, pa je videl vlogo slednjega tudi v tem, da bi revolucijo spravil v zakonske okvire. Po vojni je namreč zapisal, "da mora naša revolucija temeljiti na zakonitosti, to je na spoštovanju in doslednem izpolnjevanju revolucionarnih predpisov (zoper samovoljo, zoper anarhijo)".¹⁹

Razvoj vojaškega sodstva je bil sicer počasen. Slovensko partizansko vodstvo odredbe Vrhovnega Štaba NOV in POJ z dne 29. 12. decembra 1942, ki je govorila o ustanovitvi vojaških sodišč, vse do avgusta 1944 ni poznalo.²⁰ Torej je slovensko partizansko vodstvo pri organizaciji sodstva sprva izhajalo iz lastnih potreb in izkušenj. Šele na zahtevo Edvarda Kardelja se je začel poleti 1943 intenzivneje odvijati proces nastajanja vojaškega sodstva, ko je sam videl položaj na Hrvaškem. Prva brigadna in odredna vojaška sodišča (BOVS) je vzpostavil Glavni štab NOV in POS (GŠ NOV in POS) z odlokom 5. avgusta 1943²¹ in ta so bila pristojna tudi za izvajanje sodstva nad civilisti. V pravilniku je nato opredelil njihovo sestavo, organizacijo, postopek in kazniva dejanja. To vojaško sodstvo je, kot dotlej, še vedno zaznamovalo pomanjkanje sodne oblasti in kadrov, v sodstvu je bil tedaj in kasneje očitien tudi primat komunistične partije (KP), ki se je v prvi vrsti kazal v sestavi sodišč, saj so bili člani tudi iz politkomisarskega sestava, ne nazadnje pa je po večini manjkalo pravnega čuta.²² Avgustovska odlok in pravilnik o delovanju vojaških sodišč sta vpeljala tudi institucijo tožilca, ki je bila še vedno omejena, in ne nazadnje je bil tožilec iz politkomisarske sestave, kakor sta tudi veliko vlogo v preiskavi prepustila prav VOS.²³ Kakor so nekateri pravniki v partizanskem gibanju 10.-11. oktobra 1943 na 1. Zboru pravnikov na Suhorju že opozarjali, da

¹⁶ Zoran Polič: *Vojaško sodstvo v Narodnoosvobodilni borbi*. V: *Slovenski pravniki v narodnoosvobodilni borbi*. Ljubljana 1985 (dalje Polič, *Vojaško sodstvo*), str. 35.

¹⁷ ARS, AS 1851, t.e. 156, a.e. 2621, Zakon o sudskom uredjenju u SSSR, saveznim in avtonomnim republikama primljen od Vrhovnog Sovjeta SSSR 16. 8. 1938 godine; ARS, AS 1851, t.e. 155, a.e. 2622; prav tam, t.e. 156, a.e. 2627, Jernej Stante, *Naša sodna praksa*, 12. maj. 1944, Poglavlje "Kazen ali vzgojno sredstvo!"; prav tam, t.e. 155, a.e. 2621, Dr. Božidar Kobe, *Vojaško sodstvo Narodnoosvobodilne vojske in partizanskih oddelkov Slovenije*, str. 3-8.

¹⁸ ARS, AS 1851, t.e. 155, a.e. 2621, *Pravne študije*, Prispevek brez naslova, str. 7.

¹⁹ Polič, *Vojaško sodstvo*, str. 37.

²⁰ France Hočevar: *Nastajanje novega prava in vloga pravnikov v narodnoosvobodilni borbi*. V: *Slovenski pravniki v narodnoosvobodilni borbi*. Ljubljana 1985, str. 18; Polič, *Vojaško sodstvo*, str. 47.

²¹ Odlok o postavitvi brigadnih in odrednih vojaških sodišč. V: *Dokumenti VOS, OF, NZ in pravosodja 1941-1945*. Ljubljana 1976 (dalje *Dokumenti VOS*), dok. št. 10, str. 209-210.

²² Ferenc, *Dies irae*, str. 405-410; Guštin, *Razvoj vojaškega sodstva*, str. 57.

²³ Navodilo št. 1 vsem brigadnim in odrednim vojaškim sodiščem. V: *Dokumenti VOS*, str. 211-212; Zoran Polič, *Reorganizacija našega sodstva*. V: *Dokumenti VOS*, str. 210; Ferenc, *Dies irae*, str. 427; Guštin, *Razvoj vojaškega sodstva*, str. 57.

je bila dotlej ogrožena neodvisnost (vojaškega) sodstva in pravni čut ni bil dovolj upoštevan,²⁴ zasledimo tako strokovno presojo oziroma kritike še leta 1944.

Podatki iz seznama žrtev druge svetovne vojne kažejo tudi na kaznovavno prakso vojaških sodišč. Naj najprej opozorimo na postopke nad civilisti. Glede na to, da niso ohranjene vse sodbe, ne moremo vedeti, koliko je bilo v prvem obdobju delovanja vojaških sodišč proti njim sproženih postopkov. Vendarle pa lahko vidimo, da je bilo v tem obdobju brigadnega in odrednega sodstva pa do konca leta 1943 izvršenih vsaj 17 smrtnih obsodb nad civilisti, dejanskimi ali domnevnimi nasprotniki partizanskega gibanja, medtem ko za 14 oseb ne vemo, ali so pripadale kakšni vojaški formaciji. Na drugi strani pa so partizanske formacije od avgusta 1943 pa do konca tega leta brez sodnega postopka pobile vsaj 505 civilistov.²⁵ Razmerje med sodno usmrčenimi in pobitimi brez sodnega postopka kaže na eni strani na ostrino revolucionarnega nasilja nad civilnim prebivalstvom, ki je bilo na ozemljih, ki so jih nadzorovali partizani, zlasti očitno spomladi 1942, a kasneje tudi jeseni 1943. Upoštevati moramo, da gre za obdobji zaostrenih vojaških razmer, a jeseni 1943 med drugim tudi zato, ker je Varnostno-obveščevalna služba OF (VOS) tedaj razširila območje svojega delovanja.

Glavni štab NOV in POS je po kapitulaciji Italije 15. septembra 1943 spremenil dotedanja vojaška sodišča v stalna, saj je poleg odrednih in brigadnih vojaških sodišč uvedel področna sodišča pri komandah vojnih področij, ki so bila del zaledne oblasti. Brigadna in odredna sodišča so še vedno razsojala o partizanih v svojih enotah ter o civilistih zunaj komand vojnih področij, a čim so bila na njihovem teritoriju področna, so bila ta poslej v prvi vrsti pristojna za civilno prebivalstvo.²⁶ V sodni postopek so bile sicer vgrajene proceduralne varovalke, a na drugi strani tudi izjeme za čas intenzivnih bojov in hitrih premikov.²⁷ Med drugim so za take primere še vedno obstajala izredna sodišča, kot sta pomnoženo brigadno sodišče in izredno bataljonsko sodišče, od katerih so prvo uporabili tudi za sojenje nekaterim ujetim pripadnikom protipartizanskih enot jeseni 1943, drugo pa v primerih, ko bi bil onemogočen stik z brigadnim ali odrednim sodiščem.²⁸ Jeseni 1943 so področna vojaška sodišča po večini sodila zajetim vaškim stražarjem in slovenskim četnikom, jih 244 usmrtila po smrtni obsodbi, medtem ko so jih partizanske enote 311 ustrelile brez sodnega postopka. Kot primer naj navedemo, da je bilo od 20 obtoženih na t. i. "kočevskem procesu" (1 je bil izločen iz postopka) 16 obsojenih na smrt in usmrčenih, a tudi od tistih 4, ki so bili obsojeni na prisilno delo, in tisti, ki je bil izločen iz postopka, 4 so bili ubiti do 2. novembra 1943, eden pa 2. junija 1945. Ti so bili vsi ustreljeni brez sodnega postopka.²⁹ V

²⁴ France Hočevar: Nastajanje novega prava in vloga pravnikov v narodnoosvobodilni borbi. V: Slovenski pravniki v narodnoosvobodilni borbi. Ljubljana 1985, str. 20-21.

²⁵ Smrtne žrtve med prebivalstvom na območju Republike Slovenije med drugo svetovno vojno in neposredno po njej; Polič, Vojaško sodstvo, str. 39.

²⁶ Navodilo št. 2 vsem brigadnim, odrednim in področnim sodiščem. V: Dokumenti VOS, str. 217-218; Pravilnik za organizacijo in poslovanje brigadnih in odrednih vojaških sodišč. V: Dokumenti VOS, str. 222-227.

²⁷ Pravilnik za organizacijo in poslovanje brigadnih in odrednih vojaških sodišč. V: Dokumenti VOS, str. 226.

²⁸ Guštin, Razvoj vojaškega sodstva, str. 56.

²⁹ ARS, AS 1851, t.e. 156, Kočevski proces, Sodba v imenu slovenske narodne oblasti; Seznam žrtev 2. svetovne vojne in povojnega nasilja, Inštitut za novejšo zgodovino, stanje podatkov na dan 30. 9. 2008.

tem času pa je bila smrtna obsodba izvršena nad 11 civilisti, pri 259 civilnih žrtvah pa sodni postopek ni bil uveden.³⁰ Isti dan kot področna vojaška sodišča je GŠ NOV in POS ustanovil tudi višje vojaško sodišče (VVŠ) kot drugostopenjsko sodišče, kateremu so bila prvostopenjska sodišča obvezana dajati sodbe v preverjanje in potrditev. Zopet pa so bile opredeljene izredne razmere, ko jim tega pred izvršitvijo smrtne kazni ni bilo treba izvajati.³¹

Velika nemška ofenziva je nato za nekaj mesecev ustavila razvoj vojaškega sodstva, zatem pa je do pomladi leta 1944 prihajalo do manjših sprememb, ki so urejale poslovanje sodišč in dopolnjevale nekatere odredbe ter kazenske določbe.³² Večje spremembe so uvedli v drugi polovici leta 1944, saj je vodstvo partizanskega gibanja vsaj od avgusta dalje že težilo k taki organizaciji kazenskega sodstva, ki bi jo lahko uporabljali po koncu vojne.³³ 12. marca 1944 je vodstvo partizanskega gibanja izdalo odlok o postavitvi glavnega javnega tožilca in o njegovih pristojnostih, po katerih je imel ta nalogo postavljati javne tožilce pri (tedaj edinih obstoječih) vojaških sodiščih in nadzorovati izvajanje sodnih odlokov. Ta odlok je bil torej usmerjen k večji neodvisnosti sodstva.³⁴ Nato je GŠ NOV in POS 20. aprila 1944 izdal še Uredbo o vojaškem kazenskem sodstvu, ki je bila pravzaprav skupek vseh dotedanjih pravilnikov, obenem pa je vnesla tudi nekatere novosti. Javni tožilec je postal tisti, ki vodi preiskavo in zbere dokazno gradivo, višja vojaška sodišča pri štabih korpusov pa so delovala kot drugostopenjska sodišča.³⁵ Če je bilo dotlej slovensko partizansko sodstvo "samoniklo", so z majem 1944 nastopile nove spremembe zaradi posega jugoslovanskega Vrhovnega štaba NOV in POJ, ki je težil k poenotenju sodstva in partizanskega gibanja, da bi to ob koncu vojne navznoter in navzven, torej pred zavezniki, nastopalo kot enotno. Tako je 24. maja 1944 stopila v veljavo nova uredba o vojaških sodiščih, a v Sloveniji šele septembra istega leta. Ker civilnega sodstva vodstvo partizanskega gibanja do konca vojne ni uspelo organizirati, s to uredbo ni moglo zaživeti dejstvo, da naj bi bila poslej vojaška sodišča pristojna izključno za vojaške osebe in prestopke. Znova pa so bili namesto javnih tožilcev uvedeni vojaški preiskovalci, kar je, vsaj v tem pogledu, pomenilo korak nazaj.³⁶ Do konca vojne je bilo še nekaj organizacijskih sprememb, tako da so februarja 1945 kot prvostopenjska sodišča uvedli divizijska sodišča, vojaška sodišča pri štabih posameznih armad pa so prevzela vlogo drugostopenjskih.³⁷

³⁰ Smrtno žrtve med prebivalstvom na območju Republike Slovenije med drugo svetovno vojno in neposredno po njej.

³¹ Ferenc, *Dies irae*, str. 415.

³² Guštin, *Razvoj vojaškega sodstva*, str. 56; Navodila sodnega oddelka GŠ NOV in POS z dne 7. 1. 1944 za izenačeno tolmačenje kazni. V: *Dokumenti VOS*, str. 230-233; Sprememba pravilnika sodnega oddelka GŠ NOV in POS z dne 19. 1. 1944 o organizaciji in poslovanju področnih vojaških sodišč. V: *Dokumenti VOS*, str. 233-235; Navodila sodnega oddelka GŠ NOV in POS z dne 17. 2. 1944 o izvajanju kazni. V: *Dokumenti VOS*, str. 236-238.

³³ Polič, *Vojaško sodstvo*, str. 47.

³⁴ Prav tam, str. 46; Odlok o postavitvi in pristojnosti glavnega javnega tožilca pri predsedstvu SNOS. V: *Dokumenti VOS*, str. 244-245.

³⁵ Marjan Vivoda: *Nastanek in razvoj javnega tožilstva v Sloveniji med narodnoosvobodilno borbo*. V: *Slovenski pravniki v narodnoosvobodilni borbi*. Ljubljana 1985, str. 64, 67-70; Polič, *Vojaško sodstvo*, str. 46; Uredba o vojaškem kazenskem sodstvu, GŠ NOV in POS, 20. 4. 1944. V: *Dokumenti VOS*, str. 248-256.

³⁶ Guštin, *Razvoj vojaškega sodstva*, str. 59-61; Polič, *Vojaško sodstvo*, str. 48-49.

³⁷ Guštin, *Razvoj vojaškega sodstva*, str. 61.

V praksi prvostopenjska sodišča svojih sodb večkrat niso pošiljala na VVŠ, ali pa so jih naknadno po izvršeni smrtni kazni, torej le v ponovno potrditev. Pri več sodbah sicer gradivo drugostopenjskega sodišča ni ohranjeno, zato ni moč izvesti sistematične analize.³⁸ Opozorilo, ki ga je februarja 1944 brigadno vojaško sodišče poslalo izrednemu bataljonskemu sodišču 2. bataljona 8. brigade, da je treba zbrani material in sodbe predati brigadnemu vojaškemu sodišču, ki to nadalje pošlje VVŠ v potrditev ali ponovno razpravljanje, kaže na to, da se to ni dosledno izvajalo. V nadaljevanju ga še opozori, da naj preuči določbe glede smrtne kazni, kar da misliti, da je tudi v tem pogledu prihajalo do nepravilnosti.³⁹ Ne smemo sicer spregledati, da so vojaška sodišča obsojenim na smrt večkrat spremenila sodbo na težko prisilno delo, ohranjeno gradivo pa kaže na to, da je izrekalo tudi popolne pomilostitve.⁴⁰

Ker gradivo ni ohranjeno v celoti, ni moč podati slike, koliko je bilo sproženih vseh kazenskih postopkov in kakšen je delež smrtnih obsodb ter izvršenih smrtnih kazni, lahko pa podamo nekaj primerov. Področno vojaško sodišče v Ribnici je marca 1944 reševalo kazenske spise proti 88 obsojencem, 5 jih je obsodilo na smrt, druge pa na (težko) prisilno delo, zaplembo imovine, na zapor in ukor. Podobno sliko pokaže nato tudi druga polovica meseca. V prvi polovici aprila pa je to sodišče od 31 sodb obsodilo na smrt enega, največ oseb na zaplembo imovine (18), druge pa na (težko) prisilno delo in po enega na zapor ter ukor.⁴¹

V inštitutski bazi podatkov je v obdobju med 12. septembrom 1943 in 15. majem 1944 zabeleženih 396 imen tistih, nad katerimi so partizanska vojaška sodišča izvršila smrtno obsodbo, med njimi pa je bilo 42 civilistov.⁴² To lahko primerjamo s statističnimi podatki, navedenimi v referatu člana VVŠ Jerneja Stanteta, Naša sodna praksa, ki priča o tem, da so partizanska sodišča v istem časovnem obdobju obravnavala 1679 primerov (713 partizanov in 699 civilistov), od katerih so višja vojaška sodišča potrdila 1248 sodb. V tem času so po njegovih podatkih vojaška sodišča izrekla 222 smrtnih obsodb, a na razne oblike prisilnega dela so obsodila 259 oseb.⁴³ Vzrokov za razliko v podatkih med inštitutsko bazo podatkov in omenjenim dokumentom ne poznamo, morebiti avtor navaja samo obsodbe pred brigadnimi, odrednimi in področnimi sodišči, ne pa izrednimi. Zgo-

³⁸ ARS, AS 1851, t.e. 155, a.e. 2621, Pravne študije, Prispevek brez naslova, str. 10, točka 4; ARS, fond Brigade osemnajste divizije (AS 1844), t. e. 197a, mapa V: brigadno sodišče X. SNOUB Ljubljanske, ovoj C: Dnevnik BVS X. SNOB XVIII. div.; primer Strupi Janeza; ARS, AS 1851, Kazenski listi, t. e. 245, Korošec Vera; ARS, fond Zbirka dokumentov partizanskih vojaških fondov (AS 1867), t. e. 4, mapa V, ovoj 2: Vojaško sodišče pri Notranjskem vojnem področju, Položaj, 28. 5. 1944, Primer Korošec Vere; ARS, AS 1851, Kazenski listi, t. e. 245, Gunjač Željko; ARS, AS 1851, t.e. 157, mapa II, Področno vojaško sodišče za Belo krajino, na položaju, 4. 5. 1944.

³⁹ ARS, AS 1844, t.e. 196, Brigadno vojaško sodišče VIII. SNOUB, Na položaju, dne 10. 2. 1944.

⁴⁰ ARS, AS 1851, t.e. 155, mapa I, Področno vojaško sodišče v Črnomlju, dne 9. 10. 1943; ARS, fond Grupe odredov in odredi grup odredov slovenskih partizanskih čet (AS 1852), Štab 1. bataljona "Ljube Šercerja", Na položaju, dne 19. 6. 1942; ARS, AS 1844, t.e. 196, Javni tožilec XVIII. divizije NOV in POJ, Položaj, dne 23. 6. 1944.

⁴¹ ARS, AS 1851, t.e. 155, mapa I, Področno vojaško sodišče v Ribnici, na položaju, dne 16. 3. 1944; prav tam, t.e. 157, mapa II, Področno vojaško sodišče v Ribnici, na položaju, 1. 4. 1944 in spis s 15. 4. 1944

⁴² Smrtne žrtve med prebivalstvom na območju Republike Slovenije med drugo svetovno vojno in neposredno po njej.

⁴³ ARS, AS 1851, t.e. 155, a.e. 2622 in prav tam, t.e. 156, a.e. 2627, Jernej Stante, Naša sodna praksa, 12. 5. 1944, str. 1.

raj omenjeni dokument tudi navaja, da so med posameznimi sodišči nastajale precejšnje razlike pri uporabi smrtne kazni. Avtor besedila je menil, da je VVŠ bdelo nad delovanjem sodišč in težilo k preprečevanju prehitrih obsodb na smrt, prav tako pa naj bi se VVŠ zavedalo, da je nemočno v primerih, ko je bila smrtna kazen že izvedena. Stante zaključuje: "Prizadevanja v tej smeri žal niso rodila želenih uspehov v celotnem obsegu. Izven dvoma je, da je bilo besedilo pravilnika BOVS v tej točki preohlapno. Tudi navodila, ki jih je izdajal sodni oddelek Glavnega štaba, niso dovolj energično zasledovala ozdravljenja razmer." In naprej, ko pravi, "Kakor pri izvrševanju sodstva na splošno ni bilo nadzornega organa, ki bi bil popolnoma neodvisen od komand in bi objektivno precenil vse okoliščine poedinih primerov, tako ga pogrešamo tudi v primerih, ko je bilo treba seči po krajnem sredstvu smrtne kazni."⁴⁴

Iz ohranjenih sodb leta 1944 je razvidno, da so bile obravnave javne, obtožene na smrt pa so opozarjali na pravico pritožbe, kot je velela aprilaska uredba o vojaškem sodstvu, a ker drugostopenjske sodbe po večini niso ohranjene, je nemožno prepoznati uspeh pritožb in nasploh tovrstno prakso.

Pravilnik BOVS in Naredba o disciplinski odgovornosti vojaških oseb sta bila podlagi za kaznovanje partizanov.⁴⁵ Pri tolmačenju in izvrševanju kazni nad partizanskimi borci so ravno tako obstajale razlike in samovolja. Najstrože naj bi po navodilih sodnega oddelka GŠ NOV in POS nastopili proti dezertiranju,⁴⁶ a podatki kažejo, da je prihajalo do smrtnih obsodb tudi za manjše prestopke (manjše tatvine, pijančevanje), in do samovoljnih usmrtitev partizanov. Če pogledamo podatke inštitutskega seznama smrtnih žrtev, so vojaška sodišča zaradi dezertiranja leta 1944 in 1945 usmrtila 54 partizanov, 39 zaradi drugačnih prestopkov, a 214 partizanov je bilo, kot kaže, pobitih brez sproženja sodnega postopka pred partizanskim vojaškim sodiščem. Med slednjimi je šlo v mnogo primerih za naglo streljanje tistih oseb, ki so bile prisilno mobilizirane in niso hotele ostati v enoti. Dogodilo se je tudi, da so sodišča usmrtila borca le zaradi poskusa dezertiranja, ko pa naj bi tako strogo kazen prisodili šele po natančno pretehtanih motivih ali po večkratnem pobegu.⁴⁷ Ali kot piše Stante v svojem referatu: "Kadar je imel pobeg politično-supervziven značaj, so tudi področna vojaška sodišča izrekala smrtno kazen." Medtem ko naj bi, kot piše isti avtor, VVŠ zagovarjalo stališče, da je treba ohranjati "živo silo" in zato le redko uporabiti tovrstno kazen.⁴⁸ Ravno na tej točki je tudi glavni javni tožilec Vito Kraigher maja 1944 na partijski konferenci v Se-

⁴⁴ ARS, AS 1851, t.e. 155, a.e. 2622 in prav tam, t.e. 156, a.e. 2627, Jernej Stante, Naša sodna praksa, 12. 5. 1944, Poglavlje "Smrtna kazen".

⁴⁵ Pravilnik za organizacijo in poslovanje brigadnih in odrednih vojaških sodišč. V: Dokumenti VOS, str. 222-227; ARS, fond Brigade 30. divizije (AS 1846), t.e. 288, mapa 4, Naredba o disciplinski odgovornosti vojaških oseb, maj 1944.

⁴⁶ Navodilo št. 2 vsem brigadnim, odrednim in področnim sodiščem. V: Dokumenti VOS, str. 219.

⁴⁷ Smrtne žrtve med prebivalstvom na območju Republike Slovenije med drugo svetovno vojno in neposredno po njej; ARS, AS 1851, t.e. 157, mapa II, Področno vojaško sodišče Ribnica, na položaju, dne 2. 2. 1944, Vsem Rajonskim in Terenskim odborom OF na teritoriju področnega vojaškega sodišča v Ribnici, str. 2; ARS, AS 1851, Kazenski listi, t. e. 245, Verbič Karel; ARS, AS 1851, t.e. 155, a.e. 2622 in prav tam, t.e. 156, a.e. 2627, Jernej Stante, Naša sodna praksa, 12. 5. 1944, Poglavlje "Dezertacija-samovoljna oddaljitev od edinice" in Skrivaštvo-izmikaštvo".

⁴⁸ ARS, AS 1851, t.e. 155, a.e. 2622 in prav tam, t.e. 156, a.e. 2627, Jernej Stante, Naša sodna praksa, 12. 5. 1944, Poglavlje "Dezertacija-samovoljna oddaljitev od edinice".

miču kritiziral stanje partizanskega sodstva, češ da se preveč posveča kaznovanju lastnih borcev in zanemarija kaznovanje nasprotnikov partizanskega gibanja.⁴⁹

Proces razvoja vojaškega sodstva s koncem vojne ni bil končan, saj so pravniki tako rekoč do konca vojne opozarjali na njegove pomanjkljivosti. V pogojih vojne je vodstvo partizanskega gibanja začelo šele proti koncu, tj. s 3. septembra 1944, snovati tudi civilno sodstvo, ki pa za časa vojne ni zaživel.⁵⁰

Kot smo že omenili, je bila vloga drugih vojaških ali policijskih organov partizanskega gibanja v partizanskem sodstvu močna. V obdobju, ki ga obravnavamo, je poleg vloge, ki jo je imel v preiskavi, novembra 1944 dobil Oddelek za zaščito naroda (OZNA) izključno pravico do odločanja o osebah, osumljenih političnih prestopkov, ali kot je zapisano v dokumentu, osumljenih "špijonaže, sabotaže, itd."⁵¹ Sodišča namreč proti tem obdolžencem niso smela ukrepati, temveč so morala zadevo prepustiti Ozni, četudi je bilo sodišče že sredi sodnega postopka.⁵² Dokumenti pa kažejo, da je Ozna to dejansko izvajala v praksi tako pri obtoženih civilistih kot pri partizanih.⁵³

Smrtna kazen, vojaška in nagla sodišča so bila med drugo svetovno vojno lastna tudi drugim vojskam in odporniškim gibanjem,⁵⁴ a naj si na tem mestu ogledamo raziskavi, ki so ju opravili v Estoniji in Latviji o uvedbi in vplivu sovjetskega sodnega sistema v letih 1940-1941, torej v obdobju prve medvojne sovjetske zasedbe baltičskih držav. S Slovenijo je zaradi zgodovinskih razlik sicer možna le zelo ohlapna primerjava. Prej omenjeni raziskavi nam lahko služita bolj kot primer hitre in intenzivne uvedbe sovjetskih institucij ter njenega sodnega sistema. Kar se tiče primerjave omenjenih sodnih sistemov, naj opozorimo vsaj na bistveno razliko, da je Sovjetska zveza (SZ) poleti 1940 Estonijo in Litvo zasedla ter kmalu zatem ukinila njune državne institucije, policijo, vojsko, finančni in gospodarski sistem.⁵⁵ Glede na to, da smo v slovenskem primeru pod drobnogled vzeli samo delovanje medvojnih (vojaških) pravosodnih organov ter njihove posledice, naj opozorimo, da je Estonijo in Latvijo vojna zajela šele poleti 1941, medtem ko se je proces sovjeticizacije sodstva začel že prej. Ta je od jeseni 1940 dalje zajela tudi vojaško sodstvo. V SZ je vojaško sodstvo do zasedbe baltskih držav že postalo tudi nosilec političnih sodnih procesov. Tako so tudi v baltskih državah od začetka vojne med SZ in Nemčijo za politične delikte sodila razna vojaška sodišča Rdeče armade in drugih zalednih formacij, na obravnave katerih pa javnosti (razen v redkih primerih) niso pripustili, kakor tudi obtoženim zvečine niso omogočili obrambe. Prav tako se je v postopku preiskave kazal (pre)velik vpliv tajne policije

⁴⁹ Metod Mikuž: Pregled zgodovine narodnoosvobodilne borbe v Sloveniji, knj. 4. Ljubljana 1973, str. 133.

⁵⁰ Viktor Damijan: Nastanek civilnega sodstva v NOB. V: Slovenski pravniki v narodnoosvobodilni borbi. Ljubljana 1985, str. 111.

⁵¹ ARS, fond Zbirka dokumentov partizanskih vojaških fondov (AS 1867), t.e. 7, mapa 1, Vojaško sodišče vojne oblasti IX. korpusa, Vsem senatom vojaškega sodišča IX. korpusne vojne oblasti NOV in POJ, 17. 11. 1944; Vodušek Starič, Prevzem oblasti, str. 37.

⁵² Prav tam.

⁵³ ARS, AS 1931, Ozna IX. korpusa, t.e. 301-35, mapa št. 10, dok. A 385713.

⁵⁴ Guštin, Razvoj vojaškega sodstva, str. 50.

⁵⁵ Estonia 1940-1945 : Reports of the Estonian International Commission for the Investigation of Crimes Against Humanity. Tallinn 2006 (dalje: Estonia), str. IX; Rudite Viksne: Soviet Repressions against Residents of Latvia in 1940-1941 : Typical Trends. V: The Hidden and Forbidden History of Latvia under Soviet and Nazi occupations 1940-1991. Riga 2005 (dalje: History of Latvia), str. 53-54.

(NKVD), medtem ko so v Estoniji še pred razglasitvijo vojnega stanja vojaški tožilci Rdeče armade sodelovali v sodnih postopkih nad civilisti.⁵⁶ Glede na to, da tudi v Estoniji in Latviji niso ohranjene vse sodbe pred vojaškimi in drugimi izrednimi sodišči, celotnega števila usmrčenih ni moč ugotoviti. Medtem ko ohranjeni dokumenti za Estonijo pričajo o 319 izvršenih smrtnih obsodbah pred vojaškimi sodišči med januarjem 1941 in koncem julija istega leta, so enote tajne policije in državne varnosti (NKVD, NKGB) v zaporih brez uvedbe sodnega postopka samo v dveh dneh julija 1941 postrelile 210 zapornikov, medtem ko septembra in oktobra istega leta še 180. Med junijem in novembrom 1941 so enote Rdeče armade ob umiku iz Estonije pobile še približno 2000 oseb, ne da bi uvedle sodni postopek.⁵⁷ To niso bile edine oblike represije, saj so sovjetske oblasti samo junija 1941 izvedle deportacijo vsaj 10.000 Estoncev v SZ, od koder se mnogi niso vrnili. Leta 1941 je poleg tega v poletnih prisilnih mobilizacijah estonskih moč v enote Rdeče armade samo na poti v SZ izginilo vsaj 3000 mobilizirancev.⁵⁸ V Latviji, kjer ocenjujejo, da je bilo žrtev sovjetske represije med 20.000 in 28.000, je ohranjenih nekaj več kot 2430 sodnih spisov pred vojaškimi in izrednimi sodišči, vendar zgodovinarji še niso izvedli njihove natančnejše analize. Kljub temu je jasno, da prenekateri zaporniki zaradi nehumanih razmer v zaporih niso preživeli niti milejše kazni, kot je bila tista na smrt.⁵⁹ Obema baltiškima državama je skupna tudi struktura aretiranih in obsojenih, kajti med prvimi so nastopale osebe, ki so v dvajsetih in tridesetih letih 20. stoletja delovale proti komunizmu. Sledili so dejanski in domnevni nasprotniki sovjetskih oblasti, tako organizatorji odpora kot študenti in drugi, torej je bil jasen namen sovjetskih oblasti, da preprečijo odpor in ohromijo morebitno opozicijo.⁶⁰

Oblike zgoraj omenjene sodne represije so torej v vseh obravnavanih primerih predstavljale manjši delež v celotni viktimološki sliki. S stališča dotlej razvitih in splošno uporabljenih pravnih načel so omenjene sodne prakse, še posebej, če jih je zaslediti nad civilnim prebivalstvom, sicer predstavljale najbolj ekspliciten izraz institucionaliziranega nasilja, a naj v slovenskem primeru še enkrat poudarimo, da smo obravnavali razvoj vojaškega sodstva, in še tega med vojno, ki že sama po sebi ni okolje, ki bi omogočalo obstoj demokratičnih institucij. Ne nazadnje je bilo to sodstvo pri nas tedaj šele v povojnih oziroma so ga razvijali zlasti na deklarativni ravni, v praksi pa so ga tudi zaradi hitrih vojnih dogodkov udejanjali le s težavo.

⁵⁶ Estonia, str. 275, 278, 279, 283, 332; Irene Šneidere: The First Soviet occupation Period in Latvia 1940-1941. V: History of Latvia (dalje Šneidere: The First Soviet occupation Period in Latvia), str. 41-42.

⁵⁷ Estonia, str. 333-360.

⁵⁸ Prav tam, str. XII-XIII.

⁵⁹ Šneidere: The First Soviet occupation Period in Latvia, str. 41.

⁶⁰ Rudite Viksne: Soviet Repressions against Residents of Latvia in 1940-1941: Typical Trends. V: History of Latvia, str. 55-58; Meelis Maripuu, Argo Kuusik: Political Arrests and Court Cases from August 1940 to September 1941. V: Estonia, str. 319-360.

Tabela 1: Usmrčeni po sodnem postopku pred vojaškimi sodišči in pobiti brez sodnih postopkov (1941-1946)⁶¹

Leto	Usmrčeni po sodnem postopku	Pobiti brez sodnega postopka s strani partizanskih formacij	Usmrčeni po sodnem postopku	Pobiti s strani partizanskih formacij po zajetju oz. brez uvedbe sodnega postopka
	Civilisti	Civilisti	Oborožene osebe	Oborožene osebe
1941	/	87 7 neugotavljen vojni status	/	4 partizani
1942	2	1490 60 neugotavljen vojni status	6 partizanov	91 partizanov 6 pripadnikov t. i. "štajerskega bataljona" 70 pripadnikov MVAC
1943	25 13 neugotavljen vojni status	1157 112 neugotavljen vojni status	37 partizanov 101 slovenski četnik 143 vaških stražarjev 9 vaških stražarjev, mobiliziranih v partizane 1 domobranec	191 partizanov 233 vaških stražarjev 31 vaških stražarjev, mobiliziranih v partizane 67 domobrancev 78 slovenskih četnikov
1944	53 civilov 43 neugotavljen vojni status	617 161 neugotavljen vojni status	85 partizanov 5 domobrancev 1 skrivač (nekdanji vaški stražar)	173 domobrancev 153 partizanov 4 skrivači kot bivši pripadniki MVAC 3 slovenski četniki
1945 (do 15. 5. 1945)	4 civilisti	192 civilistov 60 neugotavljen vojni status	8 partizanov 2 domobranca	94 domobrancev 61 partizanov 1 policist LP 1 vaški stražar (demobiliziran) 8 slovenskih četnikov

Tadeja Tominšek Čehulić

JUDICIARY OF THE PARTISAN MOVEMENT IN SLOVENIA DURING WORLD WAR II:
PUNISHMENT POLICY AND THE QUESTION OF DEATH SENTENCE

S u m m a r y

The following discussion sheds light on the issue of the organisation and activities of the partisan movement (military) judiciary during World War II in Slovenia on the basis of archive sources and the database of the Institute of Contemporary History in Ljubljana entitled *Death toll in the population on the territory of the Republic of Slovenia during WWII and immediately afterwards*. The research focuses on the question of the partisan movement punishment policy and its most severe consequences: death

⁶¹ Smrtne žrtve med prebivalstvom na območju Republike Slovenije med drugo svetovno vojno in neposredno po njej.

sentence. Before August 1943, in Slovenia the partisan movement (military) judiciary was only limited to certain regions, carrying out very simplified and swift judicial proceedings, and even these only periodically. Therefore the research will be limited to the period after the Italian capitulation in the autumn of 1943.

Military judiciary developed slowly, starting only at the demand of Edvard Kardelj in the summer of 1943. It also had jurisdiction over civilians. This military judiciary was still characterised by the lack of judicial power as well as staff, just as it had been until then. The control of the Communist Party was obvious, primarily manifesting itself in the structure of the courts, since political commissioners were also among the members. The majority of these people lacked any sense of legal matters, and the fact that at first the Security and Intelligence Service and later the Department for the Protection of People played an important role in the investigations is significant. The independence of (military) judiciary from the Communist Party was not ensured. Judiciary was being established and developed throughout the war, especially at the declarative level, and its smooth functioning was, among other issues, prevented by rapid wartime developments. Therefore death sentences, pronounced by these courts, do not represent a significant percentage in the general victimological picture (according to the current information, these courts carried out the capital punishment in case of at least 84 civilians, while at least 3543 civilians were executed without any judicial proceedings). Therefore, during the war, military courts were not the main means of retaliation against actual and suspected opponents of the partisan movement among civilians. During our research of military courts, light has also been shed on the punishment policy against partisan fighters themselves, which was at the declarative level, as far as capital punishment was concerned, not as strict as it turned out to be in reality (the aforementioned courts carried out a death sentence in case of at least 136 partisans).